

НАДМІРНА МОНОПОЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ОБМЕЖУЮЧИЙ ФАКТОР КОНКУРЕНЦІЇ

*ЧП Л.О, к.е.н.,
Полтавська державна аграрна академія*

В статті проведено аналіз надмірної монополізації економіки України та її вплив на результати економічної діяльності, виявлені напрямки подолання такої ситуації на сучасному етапі.

The article analyzed the influent monopoly on economic of Ukraine and discovered directions of improvement situation of economy on a modern stage.

Постановка проблеми. Конкуренція виступає фундаментальним елементом ринку, завдяки якому досягається збалансованість між попитом і пропозицією. За час трансформаційних процесів в економіці України неодноразово акцентувалася увага на вирішенні даної проблеми, але насправді прослідковується значна нерівність умов конкуренції, що пов'язано із надмірною корупцією в країні, значною часткою тіньового сектора ринку, надмірною монополізацією ринку, недосконалою законодавчою базою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні аспекти даної проблеми дістали розвитку в роботах В. В. Венгера, І. Діак, В. Д. Лагутіна, М. Ю. Кужеля Л. О. Птащенко, Ю. О. Гарачука, І. Г. Кириленка. Однак, наявність дискусійних питань потребує подальших досліджень. Дана проблема є дуже важливою, і потребує подальшого аналізу.

Цілі статті. Метою статті є аналіз існуючого стану економіки України та ролі монополізованого сектора економіки на її розвиток, місце України у світовому економічному просторі.

Виклад основного матеріалу. Спосіб ринкової поведінки економічних суб'єктів залежить від індивідуального попиту та пропозиції, які складаються на той чи інший час на ринку. Чисельність продавців та покупців і їхня економічна сила є тими критеріями, які визначають тип ринкової поведінки кожного суб'єктів.

Конкуренція – досить складний і багатогранний процес. Щоб забезпечити успіх у ньому, фірма (підприємець) повинна дотримуватись певної стратегії дій, спрямованих на досягнення її

кінцевої мети. Кожна фірма прагне, як правило, монополізувати ринок для максимізації прибутку. Проте досягнути цього, особливо в сучасних умовах, практично неможливо. Тому фірма повинна передбачати у своїй діяльності одночасно принаймні дві стратегічні настанови – настанову на монополізацію ринку й настанову на інтеграцію своєї діяльності в єдиний процес функціонування ринку.

Більше 22 % загального обсягу товарів і послуг виробляється суб'єктами господарювання, що діють на ринках з домінуванням однієї фірми, а в умовах «чистої» монополії виробляється більше 11 % загального обсягу товарів і послуг.

Великі фірми, маючи перевагу над суперниками в могутності, поступаються перед ними в гнучкості, пристосовуваності до особливих сегментів ринку, інноваційної активності. Тому повної монополізації ринку великими фірмами не відбувається, хоча прагнення до цього існує [3 с. 68]

Щоб зайняти монопольне становище на ринку можуть бути використані різні прийоми. Фірма може підкорити суперників своїй волі, нав'язати їм свої інтереси або ж витіснити їх з ринку. В минулому переважала війна за повне знищення конкурентів. У сучасних умовах під впливом різноманітних факторів монопольні посягання здійснюються в основному через приднання суперників і підкорення їх своїм інтересам. Відбувається це шляхом скуповування, надання кредитів, а також укладання договорів про злиття фірм. Сучасний ринок фактично монополізований і довго ще буде залишатися таким. За цих умов описані вище властивості конкуренції проявитися повністю не можуть [4 с. 111]

Нерівність умов конкуренції пов'язана з неоднаковим режимом оподаткування, субсидіями і привілеями з боку держави чи місцевої влади, пільговим доступом до земельних ділянок, інфраструктури та ін. У результаті неефективні підприємства часто процвітають, а їх більш продуктивні конкуренти зазнають труднощів. У супереч логіці ринкової економіки вони не в змозі витіснити чи поглинути менш ефективних суперників. Інституційний монополізм є більшою небезпекою для розвитку конкурентних відносин в Україні порівняно з підприємницьким монополізмом. Для розв'язання цієї проблеми необхідний перегляд ряду нормативних документів, усунення адміністративних бар'єрів, звуження господарської діяльності державних органів.

Конкуренція передбачає такий стан ринку, коли жодна фірма не в змозі впливати на ринкову ціну товару чи послуги. Такий варіант конкуренції є ідеальним і характеризується як досконала конкуренція.

У реальному господарюванні ця конкуренція може існувати лише як епізод, окремий момент тому, що розвиток конкурентних відносин об'єктивно веде до появи монополії. Це відбувається тому що:

- конкуренція виходить з прагнення отримати максимальний прибуток, а цей інтерес може бути досягнутий лише створенням переваг для себе проти інших (механізм подавлення кращих сильнішим);

- конкуренція за своєю природою передбачає монополію тому, що вона споконвічно спирається на приватну власність, а власність – це монополія володіння, користування і розпорядження чимось.

В Україні при відсутності довгострокових цінових орієнтирів, нерозвиненості біржового ринку та відсутності необхідних коштів у державному бюджеті, невисокі заставні ціни на зерно у 2002 році стали ціновим орієнтиром для зернотрейдерів. Це дозволило їм скупити зерно по низьким цінам на початку маркетингового сезону. Додатковим фактором нестабільності стала невизначеність з поверненням ПДВ по експортним контрактам на зерно.

Спочатку 2008-2009 маркетингового року, збільшення пропозиції зерна на внутрішньому та зовнішньому ринках призвело до того, що виробники відчували різке зменшення цін на свою продукцію. Величина падіння цін варіювалася за видом продукції, підтверджуючи те, що виробники зерна високої якості відчували найменш різке відносне зниження цін.

Гальмуючи стимули використання досягнень НТП, монополія робить економіку надзвичайно марнотратною, стримує її інтенсифікацію. Там, де панують монополії, ціни втрачають ринкову гнучкість, недостатньо реагують на коливання попиту і пропозиції, характеризуються невисокою еластичністю. Монополія глушить імпульси, які йдуть від попиту до виробництва, що дезорієнтує інвестиційні потоки, а потреби споживачів залишаються незадоволеними [3 с. 70].

Практика встановлення монопольних цін призводить до зменшення платоспроможного попиту населення, зменшення їх реальних доходів, ціни «притягують» конкурентів, тим самим вони сприяють розвитку інфляційних процесів тощо. Ціни на товари, які виробляють державні підприємства, регулює держава. Такими типовими товарами і послугами є електроенергія, послуги зв'язку й пошти тощо.

На сьогодні в Україні налічується 11 загальнодержавних та понад 2300 регіональних ринків природних монополій. За результатами аналізу, частку послуг суб'єктів природних монополій у загальному

обсязі реалізованих у 2006 році в Україні товарів, робіт та послуг підприємствами можна оцінити приблизно у 7-8%, а частка агрегованих ринків, на яких існують структурні ознаки індивідуального домінування (монополії), у загальному обсязі виробництва за 2007 рік складала 29,9 % і в подальшому майже не змінилась. При цьому, на загальнодержавних ринках її значення майже вдвічі вище, ніж на регіональних (відповідно 35,5 і 16%). Зведений відсоток агрегованих ринків, на яких існують ознаки колективного домінування (колективна монополія), склав 23,5% загального обсягу виробництва.

У галузевому розрізі найбільша частка агрегованих ринків на яких існують структурні ознаки індивідуального домінування (монополії), у загальному обсязі виробництва за 2008 рік мала місце в паливно-енергетичному комплексі (60,9%), найменша – у сфері торгівлі (3,5%). У сфері транспорту і зв'язку на початку 2007 року частка валової доданої вартості становила 12,5%, у сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 5,6%, що відповідно на 8,8 та 2,0 відсоткових пунктів більше, ніж у добувній промисловості. З урахуванням регіональних ринків частка товарів (робіт, послуг) монопольного сектора у ВВП України становить в 2008 році складала близько 40 % [1 с. 66].

У будь-якому випадку наявна частка монополізованого сектора в економіці України є надмірною і відіграє гальмуючу роль в економічному розвитку держави. Про можливі втрати суспільства, тобто про соціальну ціну монополії в українській економіці можна судити порівнюючи сукупний рівень концентрації в обробній промисловості України і США. Більше ніж півторакратно перевищення частки найбільших підприємств в обсязі виготовленої продукції в Україні над аналогічним показником у США (48,6 % проти 31,8 %) свідчить про істотну перевагу в Україні монополізованого сектора. Отже, можна припускати, що і соціальна ціна монополії в Україні (тобто втрати суспільства також істотно вище). Виходячи з такого припущення цілком виправданою виглядає задача, сформульована «Стратегією економічного і соціального розвитку України», відповідно до якої рівень монопольного сектора включаючи природні монополії не повинен перевищувати 10-12% ВВП.

Антимонопольна діяльність – це комплекс заходів, розроблених і впроваджених у багатьох країнах світу, які спрямовані на обмеження діяльності монополій, а також створення відповідного законодавства.

Прийняття антимонопольних законів послаблює процес монополізації економіки, сприяє посиленню конкуренції. Водночас воно спрямовує утворення монополістичних об'єднань у нові форми

(групові монополії), у створення вертикальних структур (об'єднання фірм, пов'язаних виробничою і технологічною залежністю). В Україні законодавчі засади забезпечення захисту економічної конкуренції заклали такі нормативно-правові акти, як Конституція України, Закони України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції».

Отже, конкуренція виступає фундаментальним елементом ринку, завдяки якому досягається збалансованість між попитом і пропозицією. Сьогодні розвиток економіки досить складно уявити без існування конкуренції, що забезпечує формування здорового ринкового середовища. Відповідно запровадження і захист конкурентних відносин є одним із пріоритетних завдань держави. Україна з перших кроків незалежності розглядає підтримку економічної конкуренції та боротьбу з монополізмом як найважливіші шляхи побудови розвиненої ринкової економіки. Але на сьогодні надмірна монополізація економіки України відіграє гальмуючу роль в економічному розвитку держави та її місця в світовій економічній спільноті.

Висновки. Конкуренція – досить складний і багатогранний процес. Щоб забезпечити успіх у ньому, фірма (підприємець) повинна дотримуватись певної стратегії дій, спрямованих на досягнення її кінцевої мети. Кожна фірма прагне, як правило, монополізувати ринок для максимізації прибутку. Проте досягнути цього, особливо в сучасних умовах, практично неможливо. Тому фірма повинна передбачати у своїй діяльності одночасно принаймні дві стратегічні настанови – настанову на монополізацію ринку й настанову на інтеграцію своєї діяльності в єдиний процес функціонування ринку.

Наявна частка монополізованого сектора в економіці України є надмірною і відіграє гальмуючу роль в економічному розвитку держави. Рівень монопольного сектора, включаючи природні монополії не повинен перевищувати 10-12 %. Уряд України та відповідні державні органи повинні підтримувати економічну конкуренцію та боротьбу з надмірним монополізмом як запоруку побудови розвиненої ринкової економіки.

Література:

1. Венгер В. В. Державне регулювання природних монополій в Україні: Напрямки вдосконалення / В. В. Венгер // Економіка України. – 2008. - № 5. – С. 66-67.
2. Гаранчук Ю. О. Підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок управління конкурентоспроможністю / Ю.

О. Гаранчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - № 2(80). – С. 60-65.

3. Кириленко І. Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. - № 11. – С. 68-72.

4. Нужна О. А. Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / О. А. Нужна // Економіка АПКУ. – 2006. - № 4. – С. 110-115.

5. Пащенко Л. О. Особливості розвитку корпоративних утворень на сучасному етапі ринкових відносин в Україні / Л. О. Пащенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. - № 7-8. – С. 52-57.